

БҮЛЭГ 5

ДЭЛХИЙН ЭДИЙН ЗАСАГ

- 5.1 ДЭЛХИЙН ЭДИЙН ЗАСГИЙН НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ
- 5.2 ТҮҮХИЙ ЭДИЙН ЗАХ ЗЭЭЛИЙН ХАНДЛАГА
- 5.3 ОЛОН УЛСАД 2024 ОНД ЗАРЛАГДСАН ИНДЕКСҮҮД

5. ДЭЛХИЙН ЭДИЙН ЗАСАГ

ТОЙМ

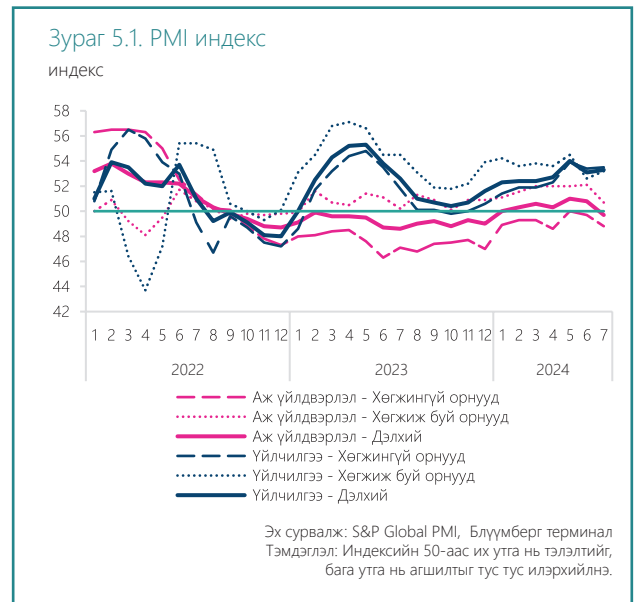
Дэлхийн эдийн засагт үйлчилгээний салбарын идэвхжил хадгалагдаж байгаа бол хөгжингүй орнуудад аж үйлдвэрийн салбарын идэвхжил сул хэвээр байна. Томоохон улсуудад инфляцын түвшин буурах хандлага ажиглагдаж, бодлогын хүү буурах хүлээлтийг нэмэгдүүлж байна. Харин БНХАУ-ын эдийн засгийн өсөлтийн хурд саарч, 2024 оны өсөлт тус улсын засгийн газрын зорилтот түвшинд хүрэхгүй байх магадлалтай байна. Үүнээс шалтгаалан дэлхийн зах зээл дэх нүүрс болон төмөр хүдрийн үнэ буурлаа.

ДЭЛХИЙН ЭДИЙН ЗАСГИЙН НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ

79. Дэлхийн эдийн засагт үйлчилгээний салбарын идэвхжил хадгалагдаж байгаа бол хөгжингүй орнуудад аж үйлдвэрийн салбарын идэвхжил сул хэвээр байна. Эдийн засгийн богино хугацааны төлөвийг илэрхийлэх дэлхийн худалдан авалтын менежерүүдийн индекс (PMI) хөгжингүй болон хөгжиж буй орнуудад үйлчилгээний салбарын идэвхжил хадгалагдаж байгааг, харин хөгжингүй орнуудын хувьд аж үйлдвэрлэлийн салбар сэргээгүй байгааг харуулж байна. Тухайлбал, хөгжингүй орнуудын аж үйлдвэрлэлийн PMI индекс 2022 оны 10 дугаар сараас хойш тэлэлтийг илэрхийлэх босго утга 50-аас бага хэвээр байна (Зураг 5.1).

80. АНУ бодлогын хүүгээ бууруулах хүлээлт нэмэгдэж байна. АНУ-ын эдийн засгийн өсөлт 2024 оны 2 дугаар улиралд 3.0 хувьд хүрч эрчимжиж, инфляц 2024 оны 7 дугаар сард 2.9 хувь буюу 2021 оны 3 дугаар сараас хойших хамгийн бага түвшинд хүрлээ. Инфляц зорилтот түвшин рүү ойртож байгаатай холбоотойгоор Холбооны Нөөцийн Сан бодлогын хүүгээ 2024 оны 9 дүгээр сард бууруулах хүлээлт зах зээлд нэмэгдээд байна.

81. Евро бүсийн эдийн засгийн өсөлт хадгалагдав. Евро бүсийн эдийн засгийн өсөлт 2024 оны 2 дугаар улиралд өмнөх улиралтай ижил түвшинд буюу 0.3 хувьд хадгалагдаж, инфляц 2024 оны 7 дугаар сард 2.6 хувьд хүрч зорилтот түвшнээс өндөр хэвээр байна. Гэсэн хэдий ч бүсийн хамгийн том эдийн засаг болох ХБНГУ-ын эдийн засаг хөрөнгө оруулалтын бууралтын нөлөөгөөр 0.1 хувиар агшаад байна. Цаашид инфляц үргэлжлэн буурснаар Европын төв банк бодлогын хүүг энэ онд дахин бууруулж магадгүй байна.

82. Япон улсын эдийн засгийн өсөлт эрчимжив. Энэ оны эхний улиралд 0.6 хувиар агшсан Япон улсын эдийн засаг 2024 оны 2 дугаар улиралд 0.8 хувиар өслөө. Эдийн засгийн өсөлтөд цалингийн өсөлт өрхийн орлого болон хувийн хэрэглээг дэмжсэн нь голлон нөлөөллөө. Харин инфляц 2024 оны 7 дугаар сарын байдлаар 2.8 хувь буюу зорилтот түвшнээс өндөр байгаа нь энэ онд хасах хүүгийн бодлогоо халж, мөнгөний бодлогын төлөвөө өөрчилсөн тус улсын төв банк бодлогын хүүгээ дахин өсгөх магадлалыг нэмэгдүүлж байна.

83. БНХАУ-ын эдийн засгийн өсөлт саарав. БНХАУ-ын эдийн засгийн өсөлт 2024 оны 2 дугаар улиралд 4.7 хувьд хүрч, өмнөх улирлаас 0.6 нэгж хувиар саарлаа. Тус улсын үл хөдлөх хөрөнгийн салбарын уналт үргэлжилж, дотоод эрэлтийн сэргэлт сул байсан нь эдийн засгийн өсөлт саарахад нөлөөллөө. Улмаар 2024 оны эхний хагас жилийн өсөлт 5.0 хувьд хүрсэн бөгөөд оны сүүлийн хагаст эдийн засгийн үйл ажиллагаа үргэлжлэн саарсан тохиолдолд 2024 оны өсөлт засгийн газрын зорилтот түвшин 5.0 хувиас бага байх эрсдэлтэй байна. Тус улсын бодлого боловсруулагчид эдийн засгийг дэмжих хүрээнд засгийн газрын урт хугацаат тусгай бонд болон орон нутгийн тусгай бонд гаргах ажлыг эрчимжүүлж, бодлогын хүүг бууруулах зэрэг төсөв, мөнгөний тэлэх бодлого хэрэгжүүлж байна.

84. ОХУ-ын эдийн засгийн өсөлт саарч, бодлогын хүүг хэвээр хадгалав. ОХУ-ын эдийн засгийн өсөлт 2024 оны 2 дугаар улиралд 4.0 хувь болж, өмнөх улирлаас 1.4 нэгж хувиар буурлаа. Экспорт 2024 оны

2 дугаар улиралд өмнөх улирлаас 3.9 хувь, өмнөх оны мөн үеэс 1.4 хувиар тус тус өслөө. Экспортын өсөлтийг газрын тос, байгалийн хийн үнийн өсөлт голчлон дэмжсэн байна. Импорт 2024 оны 2 дугаар улиралд өмнөх оны мөн үеэс 8.2 хувиар буурсан байна. Импортын бууралтад рублийн ханш суларч, логистикийн хүндрэл үүссэн нөхцөл байдал гол нөлөөлөл үзүүллээ. Инфляцын түвшин 2024 оны 2 дугаар улиралд 8.6 хувь болж, өмнөх оны мөн үеэс 5.3 нэгж хувийн өсөлттэй байна. Инфляцын түвшин 2023 оны 2 дугаар сараас хойш өсөж, төв банкны зорилтот түвшин 4 хувиас давсан хэвээр байгаа хэдий ч тус улсын Төв банк бодлогын хүүг 16 хувьд хэвээр хадгалсаар байна. Украинд хийж буй довтолгоотой холбоотой тус улсын төсөв сүүлийн 3 жилийн хугацаанд өндөр тэлэлтэй байгаа тул цаашид инфляцыг тогтвортой түвшинд барих, эдийн засгийн өсөлтийг дэмжихийн тулд мөнгөний зохистой бодлогыг хэрэгжүүлэх нь чухал байгаа талаар олон улсын эдийн засагчид дүгнэжээ.

ТҮҮХИЙ ЭДИЙН ЗАХ ЗЭЭЛИЙН ХАНДЛАГА

85. Лондоны металлын бирж дэх цэвэр зэсийн 2024 оны эхний хагас жилийн дундаж үнэ 9,094 ам.доллар болж, өмнөх оны эцсээс 8 хувиар өссөн байна. Дэлхийн томоохон зэсийн ил уурхайнуудын нэг болох Чили улсын “Кобре Панам” хаагдсан, зэсийн олон уурхайтай үндэстэн дамнасан “Англо Американ” компани зардлаа танаж, зэсийн үйлдвэрлэлээ бууруулахаа мэдэгдсэн нь богино хугацаанд нийлүүлэлтийн тодорхой бус байдлыг нэмэгдүүлж, үнэ өсөхөд нөлөөлж байна. Сэргээгдэх эрчим хүч, цахилгаан автомашины үйлдвэрлэлийн өсөлтийн нөлөөгөөр зэсийн эрэлт дунд хугацаанд нэмэгдэх төлөвтэй байна. Олон улсын шинжээчдийн таамаглалаар зэсийн дундаж үнэ 2024 онд 9,500 ам.долларт хүрэхээр байна.

86. Сингапурын бирж дээрх Австралийн сайн чанарын коксжих нүүрсний 2024 оны эхний хагас жилийн дундаж үнэ 278 ам.долларт хүрч, өмнөх оны эцсээс 19 хувиар буурсан байна. Байгалийн гамшигт үзэгдлээс шалтгаалан саатаад байсан Австралийн коксжих нүүрсний олборлолт хэвийн болж, нийлүүлэлт тогтворжсон нь үнэ буурахад голлон нөлөөллөө. БНХАУ-ын үл хөдлөх салбар сэргэж чадахгүй байгаа нь эрэлтийг бууруулахаар байна. Олон улсын шинжээчдийн таамаглалаар дундаж үнэ 2024 онд 250 ам.долларт хүрэхээр байна.

87. Алтны 2024 оны эхний хагас жилийн дундаж үнэ 2,206 ам.доллар болж, өмнөх оны эцсээс 8 хувиар өслөө. Геополитикийн хурцадмал байдал, дэлхийн эдийн засгийн тогтворгүй байдал нэмэгдэж

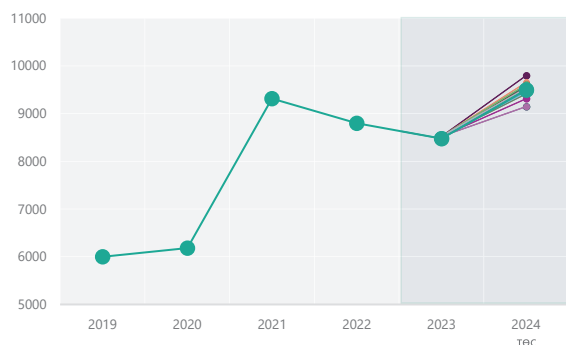
байгаа нь алтны эрэлт болон үнэ өсөхөд нөлөөлж байна. Дэлхийн банкны үзэж байгаагаар дунд хугацаанд дэлхийн эдийн засаг тогтворжиж, алтны эрэлт бага зэрэг сулрах хүлээлттэй байна. Олон улсын шинжээчдийн таамаглалаар алтны дундаж үнэ 2024 онд 2,200 ам.долларт хүрэхээр байна.

88. Төмрийн хүдрийн (62 хувийн агууламжтай) 2024 оны эхний хагас жилийн дундаж үнэ 118 ам.доллар болж, өмнөх оны эцсээс 15 хувиар буурсан байна. БНХАУ-ын үл хөдлөх хөрөнгийн салбар сул хэвээр байгаа, Австрали улс шинэ уурхайн бүтээн байгуулалтын төслүүдийг эрчимжүүлж, Бразил улс нийлүүлэлтээ жил бүр 6 хувиар нэмэгдүүлэхээ зарласан нь үнэ буурахад голлон нөлөөллөө. Олон улсын шинжээчдийн таамаглалаар төмрийн хүдрийн дундаж үнэ 2024 онд 120 ам.долларт хүрэхээр байна.

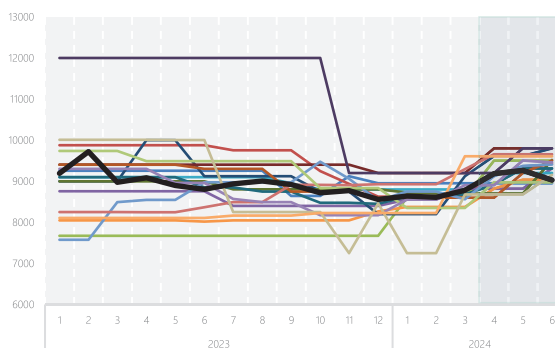
89. Брент төрлийн газрын тосны 2024 оны эхний хагас жилийн дундаж үнэ 82 ам.долларт хүрч, өмнөх оны эцсээс 6 хувиар өслөө. ОПЕК-ийн орнууд өнгөрсөн оны 6 дугаар сард 2024 онд олборлох газрын тосны хэмжээг бууруулахаар шийдвэрлэснээс гадна нефть, газрын тосны олборлолтын 35 орчим хувийг бүрдүүлдэг Ойрх дорнод дахь мөргөлдөөн нь газрын тосны нийлүүлэлтийн тогтворгүй байдлыг бий болгож, үнэ өсөж байна. Түүнчлэн, алт болон газрын тосны томоохон хэрэглэгч Энэтхэг улсын эдийн засгийн идэвхжил газрын тосны эрэлтийг нэмэгдүүлэх төлөвтэй байна. Олон улсын шинжээчдийн таамаглалаар дундаж үнэ 2024 онд 85 ам.долларт хүрэхээр байна.

Зураг 5.2. Түүхий эдийн олон улсын зах зээл дэх үнэ

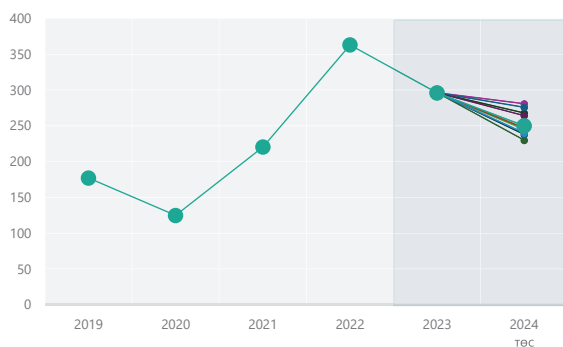
1. Лондоны металлын бирж дэх цэвэр зэсийн гүйцэтгэл, шинжээчдийн төсөөлөл (\$/тонн)

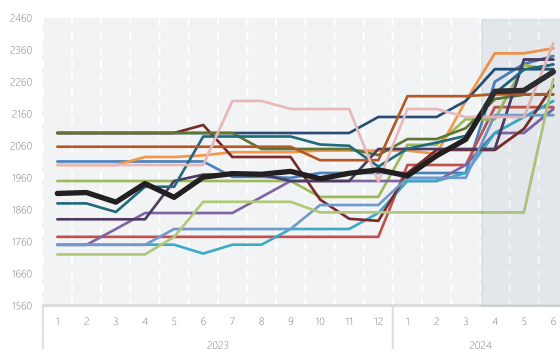
2. Цэвэр зэсийн үнийн 2024 оны төсөөллийн хөдөлгөөн (\$/тонн)

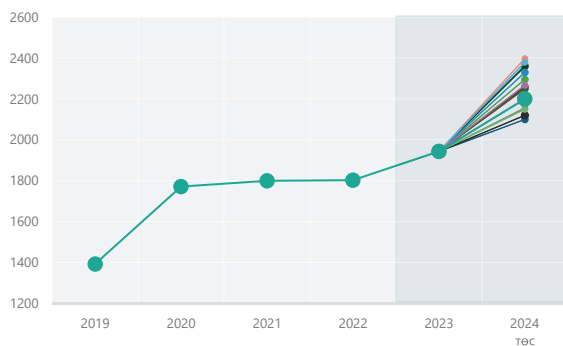
3. Сингапурын бирж дэх Австралийн сайн чанарын коксжих нүүрсний гүйцэтгэл, шинжээчдийн төсөөлөл (\$/тонн)

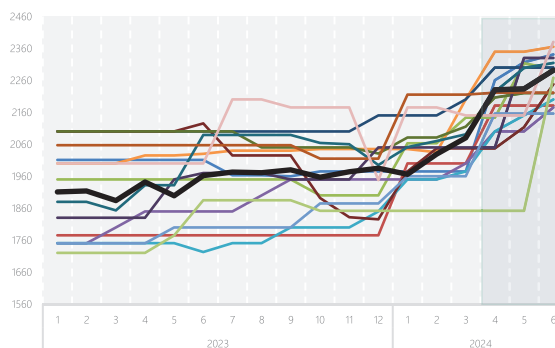
4. Австралийн сайн чанарын коксжих нүүрсний үнийн 2024 оны төсөөллийн хөдөлгөөн (\$/тонн)

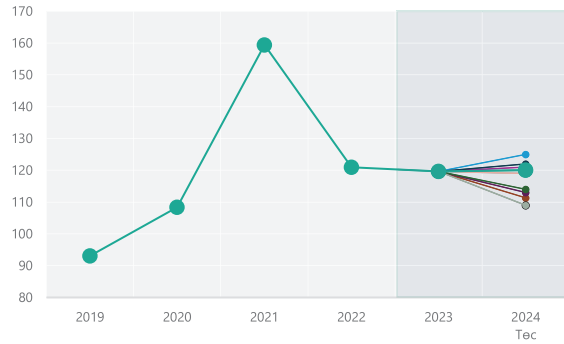
5. Лондоны металлын бирж дэх алтны гүйцэтгэл, шинжээчдийн төсөөлөл (\$/тонн)

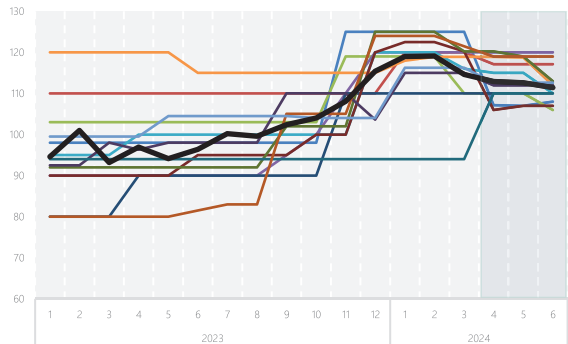
6. Алтны үнийн 2024 оны төсөөллийн хөдөлгөөн (\$/тонн)

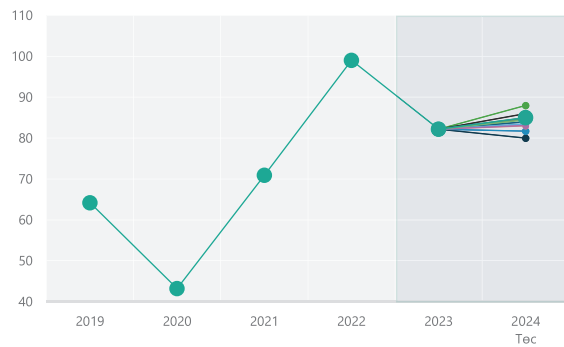
7. Зүүн хойд БНХАУ дахь 62 хувийн агууламжтай төмрийн баяжмалын гүйцэтгэл, шинжээчдийн таамаглал (\$/тонн)

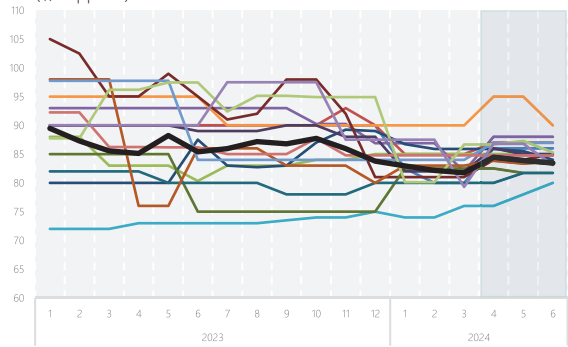
8. 62 хувийн агууламжтай төмрийн хүдрийн үнийн 2024 оны төсөөллийн хөдөлгөөн (\$/тонн)

9. Brent газрын тосны гүйцэтгэл, шинжээчдийн төсөөлөл (\$/баррель)

10. Brent газрын тосны үнийн 2024 оны төсөөллийн хөдөлгөөн (\$/баррель)

Эх сурвалж: Блүүмберг

Тэмдэглэл: 2019-2023 оны дундаж үнийн түвшин цэгтэй ногоон зураасаар, ялгаатай байгууллага бүрийн 2024 оны дундаж үнийн төсөөллийн бусад өнгөөр дүрслэв.

Тэмдэглэл: Голын хар зураас нь тухайн хугацаанд хийгдсэн төсөөллүүдийн дундаж юм. Зураг дээрх бусад өнгийн зураас нь шинжээчдийн зарласан 2024 оны дундаж үнийн төсөөлөл болно. Жишээлбэл, Алтны 2024 оны үнийн төсөөллийг энэ оны 1 сараас эхлэн шинжээчид тасралтгүй өсгөж байгааг голын хар зурааснаас харж болно.

ОЛОН УЛСАД 2024 ОНД ЗАРЛАГДСАН ИНДЕКСҮҮД

90. 2024 оны 2 дугаар улирлын байдлаар Дэлхийн өрсөлдөх чадварын тайлан, Бертельсманны шилжилтийн индекс, Эдийн засгийн эрх чөлөөт байдлын индекс шинэчлэгдэн зарлагдаад байна.

Манай улс эдгээр индексүүдэд авсан үнэлгээг өмнөх үнэлгээтэй харьцуулахад эдийн засгийн үзүүлэлтүүдээр сайжирсан бол засаглалын үзүүлэлтүүдээр үнэлгээ буурсан байна. Тухайлбал уул уурхайн салбарын өсөлтийг дагаж эдийн засгийн гүйцэтгэл сайжирсан, төсвийн алдагдал буурч, өрийн хэмжээ багассанаар төсвийн тогтвортой байдал сайжирсан нь индексүүдийн үнэлгээг ахиуллаа. Харин авлига, хээл хахууль өндөр, бодлогын үр дүнтэй хэрэгжилт хангалтгүй, зохицуулалт оновчгүй байгаа зэргээс засаглалын үнэлгээг бууруулсан байна. Дэлгэрэнгүйг индекс тус бүрээр дараах хэсгээс уншина уу.

91. Дэлхийн өрсөлдөх чадварын тайлан: Дотоодын эдийн засаг сайжирсан нь Монгол Улсын өрсөлдөх чадварт эергээр нөлөөллөө.

Монгол Улс 2024 онд Дэлхийн өрсөлдөх чадварын индексээр¹⁰ 46.3 оноогоор 67 улсаас 61 дүгээрт жагсаж, 1 байр ахилаа.

Хүснэгт 6. Дэлхийн өрсөлдөх чадварын тайлангийн Монгол Улсын оноо, эрэмбэ

Бүлэг	2023		2024	
	Оноо	Байр	Оноо	Байр
Эдийн засгийн чадамж	37.6	#60	47.2▲	#42▲
Засаглалын үр ашиг	28.3	#58	35.0▲	#53▲
Бизнесийн үр ашиг	10.3	#64	20.3▲	#62▲
Дэд бүтэц	6.5	#63	14.4▲	#64▼
Нэгдсэн индекс	35.6	#62	46.3▲	#61▲

¹⁰ Дэлхийн өрсөлдөх чадварын төв (IMD)-өөс жил бүр эрхлэн гаргадаг Дэлхийн өрсөлдөх чадварын тайлан нь аж ахуйн нэгжүүдэд нээлттэй өрсөлдөх орчныг бүрдүүлсэн байдлыг хэмждэг. Тус индексийг Эдийн засгийн гүйцэтгэл, Засаглалын үр ашиг, Бизнесийн үр ашиг, Дэд бүтэц гэсэн 4 бүлгийн 336 үзүүлэлтийг хамруулж 1-100 хүртэлх онооны хооронд нэгтгэн үнэлдэг. Индекс 100-д ойртох тусам өрсөлдөх чадвар өндөр, 0-д ойртох тусам өрсөлдөх чадвар сул байна гэж үздэг. Үнэлгээний 2/3-ыг статистик мэдээлэл, үлдсэн хэсгийг удирдах албан тушаалтнуудын санал асуулгад тулгуурлан тооцдог.

Дэд үзүүлэлтүүдээр задлан харвал дотоодын эдийн засаг 31 байр, төрийн санхүү 16 байр, олон улсын худалдаа 10 байр ахиж өндөр өсөлт үзүүлжээ. Энэ өсөлтөд эдийн засаг сайжирсан, төсвийн тэнцэл ашигтай гарч тогтвортой байдал нэмэгдсэн нь голчлон нөлөөлсөн байна. Харин шинжлэх ухааны дэд бүтцийн үзүүлэлт 3 байр, эрүүл мэнд ба байгаль орчны үзүүлэлт 2 байр ухарсан байна. Үүнд манай улсын судалгаа, хөгжүүлэлтэд зарцуулах зардал бага, оюуны өмчийн хамгаалал сул, эрүүл мэндийн салбарын хүртээмж бага байгаа нь нөлөөлсөн байна.

Бусад улсуудын эрэмбийг авч үзвэл 2024 оны тайланд Европын Холбооны орнууд болон Сингапур Улс тэргүүлэгч байр сууриа хадгаллаа. Энэ нь Европын Холбооны улсууд дахь бизнесийг дэмжихэд чиглэсэн институт, засаглал, зохицуулалтын тогтолцоотой холбоотой байна. Түүнчлэн Сингапурт бизнес эрхлэх таатай орчин бүрдсэн, гадаадын хөрөнгө оруулалт татахад хялбар, ил тод, үр ашигтай зохицуулалттай, олон улсын худалдаа хийхэд хялбар, тээвэр логистик, дэд бүтэц хөгжсөн байдал зэрэг нь өрсөлдөх чадвартай орчныг бүрдүүлсэн байна. Харин Венесуэл, Аргентин, Перу, Нигер улсын эдийн засаг тогтворгүй, экспортоос хараат, инфляц, улсын өрийн түвшин өндөр тул сүүл мушгижээ.

92. Бертельсманны шилжилтийн индекс: Төсвийн тогтвортой байдал, эдийн засгийн гүйцэтгэл сайжирсан нь Бертельсманны шилжилтийн индексийн¹¹ үнэлгээг ахиуллаа.

¹¹ Бертельсманн сан (Bertelsmann Stiftung)-аас тооцоолон гаргадаг шилжилтийн индекс нь хөгжиж буй болон шилжилтийн үеийн улс орнууд нийгмийн өөрчлөлтийг ардчилал, зах зээлийн эдийн засагт хэрхэн чиглүүлж, удирдаж байгааг хоёр жил тутам дүн шинжилгээ хийж, үнэлдэг. Тус индексийн хүрээнд Төлөв байдлын индекс, Засаглалын индекс гэсэн 2 индекс тооцдог бөгөөд Төлөв байдлын индекс нь дотроо Эдийн засаг, Улс төр гэсэн 2 бүлэгтэй, нийт 32 үзүүлэлтээр 1-10 онооны хооронд үнэлж гаргадаг. Засаглалын индексийг мөн 1-10 онооны хооронд 20 үзүүлэлтээр тооцон гаргадаг. Индекс 10-д ойртох тусам шилжилтийн түвшин өндөр, 1-д ойртох тусам шилжилт муу байна гэж үздэг.

Монгол Улс 2024 онд Төлөв байдлын индексээр 137 улсаас 30 дугаарт жагсаж, өмнөх үр дүнгээс 5 байраар урагшилсан бол Засаглалын индексээр 26 дугаарт жагсаж 3 байраар ухарлаа.

Хүснэгт 7. Бертельсманны шилжилтийн индексийн Монгол Улсын оноо, эрэмбэ

Бүлэг	2022		2024	
	Оноо	Байр	Оноо	Байр
Төлөв байдлын индекс	6.45	#35	6.55▲	#30▲
Улс төр	7.25	#26	7.25	#25▲
Эдийн засаг	5.64	#62	5.86▲	#49▲
Засаглалын индекс	5.90	#26	5.83▼	#29▼

Оноогоор задлан харвал Төлөв байдлын индексээр 6.6 оноо авсан нь дэлхийн дунджаас 1.3 оноо, бүс нутгийн дунджаас 1.2 оноогоор илүү байгаа бөгөөд 2022 оны үзүүлэлтээс 0.2 оноо нэмэгдээд байгаа ажээ. Тэр дундаа эдийн засгийн шилжилтийн үзүүлэлтээр 49 дүгээрт жагсаж, 13 байраар ахисан байна. Үүнд уул уурхайн салбарын өсөлтийг дагаж эдийн засгийн гүйцэтгэл сайжирсан, төсвийн алдагдал буурч, Засгийн газрын өрийн ДНБ-д эзлэх хэмжээ буурсан болон төсвийн тогтвортой байдал сайжирсан нь голчлон нөлөөлжээ. Харин улс төрийн шилжилтийн үнэлгээ өөрчлөгдөөгүй бол Засаглалын индекс 0.7 оноогоор буурсан байна. Үүнд бодлогын үр дүнтэй хэрэгжилт хангалтгүй байгаа нь нөлөөлсөн гэж дүгнэжээ.

Тус индексийг 2 жилийн өмнөх гүйцэтгэлээр үнэлдэг буюу 2024 оны тайланг 2021-2022 оны гүйцэтгэлд суурилж тооцсон гэсэн үг юм. Иймд 2026 онд гарах дараагийн тайланд 2023-2024 оны эдийн засгийн үзүүлэлтүүдийн өсөлт тусгагдаж, Монгол Улсын үнэлгээ сайжирна гэж үзэж байна.

Олон улсын түвшинд авч үзвэл индекс тооцсон улс орнуудын 83 хувьд шилжилтийн түвшин хязгаарлагдмал эсвэл муу үнэлэгдэж байна. Бертельсманны шилжилтийн Төлөв байдлын индексийн дэлхийн дундаж оноо жилээс жилд буурч байгаа бөгөөд анх 2006 онд тооцож эхэлснээс хойш энэ онд хамгийн доод түвшиндээ хүрч 5.3 оноо, Засаглалын индексээр хамгийн сул буюу 4.6 оноотой үнэлэгдэж байна. Бүлгүүдээр харвал Эдийн засгийн шилжилт 5.3 оноо, Улс төрийн шилжилт 5.2 оноогоор үнэлэгдсэн байна. Төлөв байдлын индексээр тэргүүлж буй 10 улсын 6 нь Зүүн Европын улсууд байх төдийгүй Зүүн Европ (7.8 оноо) бүс нутгийн дундаж оноогоор тэргүүлж, тэр

дундаа төрийн тусгаар тогтнол, улс төрийн оролцоо, төсөв, мөнгөний тогтвортой байдал, өмчийн эрх зэрэг үзүүлэлтүүдээр дэлхийд манлайлж байна. Харин Ойрх Дорнод, Хойд Африкийн улс орнууд (4.2 оноо) Бертельсманны шилжилтийн индексээр сүүл мушгисан бол бусад бүс нутгууд дунджаар 4.9-5.3 оноогоор үнэлэгдэж байна.

93. Эдийн засгийн эрх чөлөөт байдлын индекс: Авлига, хээл хахуулийн түвшин өндөр, төрийн зохицуулалт оновчгүй байгаа нь Эдийн засгийн эрх чөлөөт байдлын индексийг бууруулахад голчлон нөлөөллөө.

Дэлхийн өв уламжлалын сангаас¹² жил бүр тооцоолон гаргадаг Эдийн засгийн эрх чөлөөт байдлын индексээр Монгол Улс 2024 онд дэлхийн 176 улсаас 76 дугаарт эрэмбэлэгдэж өмнөх оноос 3 байр ухарлаа.

Хүснэгт 8. Эдийн засгийн эрх чөлөөт байдлын индексийн Монгол Улсын оноо, эрэмбэ

Бүлэг	2023		2024	
	Оноо	Байр	Оноо	Байр
Хууль дээдлэх ёс	47.2	#85	46.2▼	#87▼
Засгийн газрын хэмжээ	72.2	#75	70.1▼	#73▲
Зохицуулалт үр ашиг	69.3	#59	67.8▼	#61▼
Зах зээлийн нээлттэй байдал	58.1	#92	58.1●	#89▲
Нэгдсэн индекс	61.7	#73	60.6▼	#76▼

Манай улсын хувьд 2024 онд Эдийн засгийн эрх чөлөөт байдлын индексээр¹³ 60.6 оноо авсан нь дэлхийн дундаж 58.6 онооноос 2 оноогоор илүү байна. Дэд бүлгүүдээр задлан харвал Хөрөнгө оруулалтын эрх чөлөө 9 байр, Санхүүгийн эрх чөлөө, Төсвийн сахилга бат, Худалдааны эрх чөлөө гэсэн дэд бүлгүүд тус тус 4 байр ахижээ. Үүнд уул уурхайн салбарын өсөлтийг дагаж худалдааны эргэлт нэмэгдсэн, эдийн засгийн үзүүлэлтүүд, төсвийн сахилга бат сайжирсан зэрэг нь манай улсын үнэлгээг шууд сайжруулахын зэрэгцээ худалдаа, хөрөнгө оруулалтын эрх чөлөөний үзүүлэлтүүдийн үнэлгээг мөн ахиулсан байна. Нөгөө талаас авлига, хээл хахууль өндөр, төрийн зохицуулалт оновчгүй байгаа нь төрийн зарчимт байдал, мөнгөний эрх чөлөөний үзүүлэлтүүдийн эрэмбийг харгалзан 12, 10 байр бууруулж индексийн үнэлгээ буурахад голчлон нөлөөлсөн байна.

¹² The Heritage Foundation
¹³ Эдийн засгийн эрх чөлөөт байдлын индексийг улс орнуудын Хууль дээдлэх ёс, Засгийн газрын хэмжээ, Зохицуулалтын үр ашигтай байдал болон Зах зээлийн нээлттэй байдал гэсэн 4 бүлэг, 12 дэд бүлгийн хүрээнд нэгтгэн тооцдог байна. Нийт 0-100 онооны хооронд үнэлдэг бөгөөд индекс 100-д ойртох тусам эдийн засгийн эрх чөлөөт байдал өндөр, 0-д дөхөх тусам эдийн засгийн эрх чөлөөт байдал сул гэж үздэг

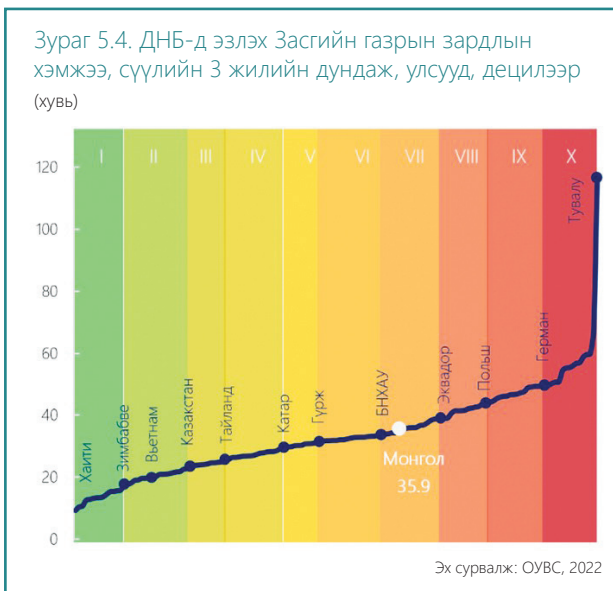
Эдийн засгийн эрх чөлөөт байдлын индексийг тооцохдоо 4 бүлгийн 12 дэд бүлэгт ижил жин өгч тооцдог. 12 дэд бүлэг нь мөн цааш шалгуур үзүүлэлтүүдэд задардаг бөгөөд дэд бүлэг бүр харилцан адилгүй шалгуур үзүүлэлтүүдээр хэмжигддэг. Зарим нь зөвхөн ганц тоон үзүүлэлтээр хэмжигдэх бол зарим нь чанарын олон үзүүлэлтүүдээр хэмжигдэх бөгөөд дахин өөр индексүүдийг ч дотроо агуулсан байх нь бий. Иймд хамгийн бага шалгуур үзүүлэлт бүхий дэд бүлэг индексийн үнэлгээнд хамгийн их нөлөө үзүүлж байгаа гэж тооцвол Засгийн газрын зарлага, Төсвийн алдагдал, Инфляцын түвшин гэсэн 3 үзүүлэлт индексийн үнэлгээний 20 гаруй хувийг бүрдүүлж байна. Өөрөөр хэлбэл, эдгээр үзүүлэлтүүдийг сайжруулснаар Эдийн засгийн эрх чөлөөт байдлын индексийн үнэлгээг хамгийн хялбараар сайжруулах боломжтой гэсэн үг юм.

Дээрх 3 үзүүлэлтээс хамгийн өндөр жин эзэлж байгаа Засгийн газрын зарлагын үзүүлэлтийг авч үзье. Энэ үзүүлэлтийг ДНБ-д эзлэх Засгийн газрын зардлын сүүлийн 3 жилийн дунджаар хэмждэг бөгөөд үзүүлэлт бага гарах тусам сайн, өндөр гарах тусам муу гэж үнэлэгддэг. (Зураг 5.3).

Дээрх зургаас харвал Засгийн газрын зарлагын үзүүлэлт сүүлийн 3 жил буюу 2020-2022 он (Эдийн засгийн эрх чөлөөт байдлын индексийн 2024 оны үр дүн нь 2022 оны тоо, мэдээлэлд суурилж тооцогдсон)-д дараалан өссөн нь индексийн үнэлгээг бууруулж буй нэг үзүүлэлт болж байна. Харин 2023 онд Засгийн газрын зарлагын ДНБ-д эзлэх хувь буурсан тул уг үзүүлэлтийн ирэх жилийн үр дүн сайжрах төлөвтэй байгаа бол дараагийн 2 жил буюу 2024, 2025 онд Засгийн газрын зарлагын ДНБ-д эзлэх хувь 38.5 болон 37.7 хувьд хүрч тус тус нэмэгдэхээр төлөвтэй байгаа учир үзүүлэлтийн үнэлгээ буурч гарахаар харагдаж байна.

Засгийн газрын зарлагын ДНБ-д эзлэх хувиар улсуудыг тэнцүү тооны улс бүхий 10 бүлэг буюу децилд хуваахад манай улс 7 дугаар децилд, нийт улсуудаас сүүл хагаст багтаж байна (Зураг 5.4).

Цаашид үнэлгээг 1 децил буюу 15-20 байраар ахиулахын тулд Засгийн газрын зардлын ДНБ-д эзлэх хэмжээг 35.9 хувиас 30 хувь болгон бууруулах хэрэгтэй болно. Ингэснээр бусад үзүүлэлтүүд болон бусад улсуудын урагшлах хандлага ижил түвшинд хадгалагдана гэж үзвэл зөвхөн Засгийн газрын зарлагын үзүүлэлтээр Эдийн засгийн эрх чөлөөт байдлын индекс дэх манай улсын эрэмбийг 1-2 байраар урагшлуулах боломжтой.

Эдийн засгийн эрх чөлөөт байдлын индексийг олон улсын түвшинд авч үзвэл, дэлхийн дундаж оноо 2024 онд 2001 оноос хойших хамгийн доод түвшиндээ хүрсэн бөгөөд энэ нь дэлхийн улс орнуудад төсвийн тогтвортой байдал муудаж, төсвийн алдагдал нэмэгдэж, улс орнуудын өрийн хэмжээ ихсэж байгаатай холбоотой гэж дүгнэжээ. Эдийн засгийн эрх чөлөөт байдлаар Европын Холбооны улсууд болон Сингапур Улс тэргүүлэгч байр сууриа хадгалсаар байна. Европын Холбооны улсуудад төрийн үйл ажиллагааны ил тод байдал өндөр хөгжсөн бол Сингапур Улсад өмчийн эрхийн хамгаалал, авлигын эсрэг хууль тогтоомжийг үр дүнтэй хэрэгжүүлж, ил тод өрсөлдөөнийг дэмжсэн зохицуулалт, бизнес эхлүүлэх үйл явц нь энгийн, хялбар байдаг байна. Харин эрэмбийн төгсгөлд Умард Солонгос, Куб, Венесуэл, Судан улсууд бичигджээ.

ШИГТГЭЭ 7. ЗАСГИЙН ГАЗРЫН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ХӨТӨЛБӨРИЙН ХҮРЭХ ҮР ДҮН

Монгол Улсад 2024 оны 2 дугаар улиралд болсон томоохон үйл явдлуудын нэг нь Улсын Их Хурлын 2024 оны ээлжит сонгууль байв. Сонгуулийн үр дүнгээр олонхыг бүрдүүлсэн Монгол Ардын намаас Засгийн газрын бүрэлдэхүүнд Ардчилсан нам, ХҮН намыг урьж хамтарсан Засгийн газрыг байгуулснаар 2024-2028 оны Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөрийг боловсруулж 2024 оны 8 дугаар сарын 27-ны өдөр УИХ-аар батлуулаад байна. Тус хөтөлбөр хэрэгжсэнээр олон улсын зарим индексүүд дэх Монгол Улсын эрэмбийг урагшлуулах талаар хөтөлбөрийн үр дүнг¹⁴ тодорхойлсныг доорх хүснэгтэд харуулав.

Хүснэгт 9. Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн зарим үр дүнгийн хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний шалгуур үзүүлэлт

Үр дүн	Шалгуур үзүүлэлт	Хэмжих нэгж	Суурь түвшин		Мэдээллийн эх сурвалж
			он	түвшин	
Хүний хөгжлийн үзүүлэлтийг 10 байр ахиулна.	Хүний хөгжлийн индекс	байр	2022	96/193	НҮБХХ
Зээлжих зэрэглэлийг тогтвортой түвшинд хадгална.	Зээлжих зэрэглэл	түвшин	2024	B3	Moody's
Эдийн засгийн эрх чөлөөний байдлын үзүүлэлтийг 10 байраар ахиулна.	Эдийн засгийн эрх чөлөөний байдлын индекс	байр	2024	76/176	The Heritage Foundation
Бизнесийн орчны ерөнхий үнэлгээг 3.5 оноонд хүргэн ахиулна.	Бизнесийн орчны ерөнхий үнэлгээ	оноо	2023	2.71	МҮХАҮТ
Дэлхийн инновацын үзүүлэлтийг 10 байраар ахиулна.	Дэлхийн инновацын индекс	байр	2023	68/132	World Intellectual Property Organization
Засаглалын үзүүлэлтийн дунджийг 10 байраар ахиулна.	Засаглалын үзүүлэлтийн дундаж	байр	2022	113/215	Дэлхийн банк
Дэлхийн сайн орны үзүүлэлтийг 10 байраар ахиулна.	Дэлхийн сайн орон индекс	байр	2022	106/169	Good Country Index
Авлигын үзүүлэлтийг 30 байраар ахиулна.	Авлигын төсөөллийн индекс	байр	2023	121/180	Transparency International
Ур чадварын индексийг 8 байраар ахиулна.	Олон улсын өрсөлдөх чадварын үзүүлэлт	түвшин	2023	64/64	IMD

Эдгээр үр дүнд хүрэхийн тулд Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөрт бодлогын үндсэн 4 чиглэлийг тодорхойлж, тэр хүрээнд тус бүр 4 зорилго, нийт 600 орчим үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхээр тусгасан.

Төлөвлөсөн үйл ажиллагааг үр дүнгийн үзүүлэлтүүдээр харвал, Хүний хөгжлийн үзүүлэлт, Дэлхийн инновацын үзүүлэлт, Ур чадварын индексийг сайжруулах хүрээнд хөтөлбөрийн “Хүний хөгжлийн бодлого” хоёрдугаар бүлэгт амьжиргааг дээшлүүлэх, эрүүл мэнд, боловсролын чанар, хүртээмжийг нэмэгдүүлэх, нөөц, дэд бүтцийг шинэчлэх үйл ажиллагаануудыг хэрэгжүүлэхээр төлөвлөөд байна. Зээлжих зэрэглэлийг тогтвортой түвшинд хадгалах, Бизнесийн орчны ерөнхий үнэлгээг ахиулах хүрээнд хөтөлбөрийн “Бусчилсан хөгжлийн бодлого” нэгдүгээр бүлэг, “Эдийн засгийн бодлого” гуравдугаар бүлэгт зах зээл дэх төрийн оролцоог бууруулж, бизнес, хөрөнгө оруулалтын орчныг сайжруулан, олон тулгуурт, хүртээмжтэй, экспортын баримжаатай эдийн засгийг бэхжүүлэх үйл ажиллагаануудыг авч хэрэгжүүлэхээр тусгасан. Засаглалын үзүүлэлт болон Авлигын үзүүлэлтээр эрэмбэ ахиулах хүрээнд хөтөлбөрийн “Хүний эрхийг дээдэлсэн засаглалын бодлого” дөрөвдүгээр бүлэгт төрийн үйлчилгээг цахимжуулах, төрийн үйлчилгээний үр ашиг, хүртээмж, ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх, авлигын гэмт хэрэгтэй тэмцэх эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох зэрэг үйл ажиллагаануудыг хэрэгжүүлэхээр төлөвлөөд байна. Эдийн засгийн эрх чөлөөний байдлын үзүүлэлт, Дэлхийн сайн орны үзүүлэлт нь өргөн хүрээг хамардаг тул хөтөлбөрийн бүлэг бүрт туссан үйл ажиллагаанууд хамаарч, бизнесийн орчин, засаглалын чанар, хүний хөгжил, бүсчилсэн хөгжлийг дэмжих, эдийн засгийг төрөлжүүлэх цогц арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлэхээр төлөвлөсөн байна.

¹⁴ ЗГҮАХ-т тусгагдсан нийт үр дүнгээс зөвхөн олон улсын индексүүдийг авч оруулав.